

INGLIZ TILIDAGI “MOTHER” KONSEPTINING ILMIY PARADIGMADA TAHLIL QILINISHI

Ozotboyeva Maftunaxon Ravshan kizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti 2-bosqich magistranti.

Annotatsiya: *Maqolada “mother” konsepti bir qancha ilmiy-antropologik gumanitar paradigmalarda ko‘rib chiqilishi haqida so‘z yuritiladi. “Motherhood” (“onalik”) arxetipi – ona, buvi, o‘gay ona, qaynona, enaga, uy bekasi va boshqalarning inson hayoti mobaynidagi muhim o‘rni haqida turli sotsiolog va tilshunos olimlarning fikrlari keltirib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *konsept, ilmiy paradigma, arxetip, ramz, konseptual ma‘no, antropomorf, antropologiya, mif, sivilizatsiya, model.*

Zamonaviy ilm-fanda “mother” konseptining tarixi – bu g‘oyaning paydo bo‘lishi va rivojlanish tarixi bo‘lib, u vaqt o‘tishi bilan asta-sekin zamonaviy dunyoning bir qator ma‘nolari bilan boyidi. “Mother” kategoriyasi psixologiya, sotsiologiya, falsafa, mifologiya, genderologiya, tilshunoslik va boshqalar kabi ko‘plab ilmiy-antropologik gumanitar paradigmalar doirasida ko‘rib chiqiladi.

Dunyoning ko‘plab madaniyatlarida onalik har doim ayolning hayotida muhim rol o‘ynagan. Simona de Bovuarining yozishicha, ayol ona bo‘lganidan keyingina ayol bo‘lib qoladi, chunki onalik ayolning tabiiy kasbi, chunki uning hayotdagi o‘rni farzandni dunyoga keltirish va insoniyat naslining davom etishini ta‘minlashdir .

Birinchi marta “mother” konsepti inson haqidagi fanlar paradigmalarida, xususan, antropologiya va sotsiologiyada yoritib borildi, unda uning jamiyat va odamlar uchun ahamiyati masalasi savolga aylandi. Antropolog va sotsiolog Yoxan Yakob Baxoven qadimgi jamiyatlardagi miflar, ramzlar, dinlarni o‘rganar ekan, patriarxat ijtimoiy taraqqiyotning ikkinchi bosqichi ekanligini anglab yetdi va jamiyatda ayollar hukmronlik qilgan va ona huquqi asosiy bo‘lgan bosqichga ergashdi. Baxoven onalik va otalik mehrining rolini ijtimoiy sivilizatsiya ko‘rsatkichi deb bilgan. Baxoven shunday yozadi: “Onaning vazifasi o‘z farzandlarini tarbiyalashdan iborat; ayol erkakning oldida o‘zining “men”idan tashqari, boshqa mavjudotga g‘amxo‘rlik qilishni va unga ega bo‘lgan barcha sovg‘alarni qanday yo‘naltirishni biladi, bu holat boshqasining mavjudligini saqlab qolish va yaxshilash maqsadida amalga oshiriladi” .

Analitik psixologiya asoschisi Karl Gustav Yung tomonidan kashf etilgan onaning psixologik arxetipi va kollektiv ongsizlik tushunchalari shaxs va jamiyatni tushunishdagi ko‘plab muammolarni tushuntirishi mumkin. Karl Yung arxetipni “odamiy inson tajribasini ifodalovchi universal va takrorlanuvchi obraz, model yoki motiv” deb ta‘riflagan. Har bir insonning onasi bo‘lgan, insonning butun hayoti atrof-muhitda, ona yoki uning o‘rnini bosadigan muhitda o‘tadi. Ona arxetipi inson psixikasiga kiritilgan birinchi timsollardan biridir. Homilador bachadonning siri va shakli, onaning tebranishlari, onalik mehrining

oziqlanishi, nozikligi, iliqligi va tashvishi, muloyimlik va boshpana, yorug'lik va sovuqqonlikdan himoya, oqilona fikrdan, qonun va tartib-intizomdan oldin keladi .

Ona arxetipi, boshqa ko'plab arxetiplar kabi, turli shakllarda keladi. Birinchidan, bu sizning onangiz, buvingiz, o'gay onangiz, qaynonangiz, keyin esa siz bilan munosabatda bo'lgan har qanday ayol, masalan, enaga, uy bekasi va boshqalar. Keyingi qatorda faqat majoziy ma'noda ona deb atash mumkin bo'lganlardir. Ushbu turkumga ma'budalar, ayniqsa Xudoning onasi – Bokira Maryam va Sofiya kiradi .

Matritsentrik ijtimoiy belgilar haqidagi turli nazariyalarning mavjudligi, K.Yungning Buyuk ona va ona arxetipi haqidagi kontseptsiyasi “mother” konseptini talqin qilishda turli ilmiy yo'nalishlar g'oyalari yaqinligini ko'rsatadi.

Onalik ko'plab madaniy ma'nolarga ega. Yosh go'dakning tug'ilishi va tarbiyalanishi ko'plab madaniy va diniy an'analarda “ayol” va “onalik” ma'nolarining uyg'unlashuviga olib keldi, ularda onalik muqaddas va qudratli ma'naviy yo'l sifatida ko'rsatiladi. Dunyoning barcha madaniyatlarida ona obrazi san'at, mif va dramaning markaziy mavzularidan biriga aylangan. Diniy bitiklar va afsonalar onalikni yuksak o'ringa qo'yadi. Z.Freyd va boshqalar tomonidan kashf qilinganidek ; ayollar birinchi xudolar bo'lgan va ularning jamiyatlari tomonidan sig'inilgan.

Xristian, yahudiy va hindularning diniy tasvirlari onalikni ideallashtiradi. Shunday qilib, qadimgi xristian an'analarda ham onalik, ham moddiy, ham otalik, otalik xususiyatlari Iso Masihga va hatto Muqaddas Otaga tegishli edi. O'rta asrlarda rohiblar Masihni ham ona, ham ota sifatida yozganlar. Kenterberlik Anselm Isoni boshqaradigan ota va sevuvchi ona sifatida tasvirlaydi. U ko'ksida ruhni tiriltiruvchi “Ona Iso” haqida so'zlaydi: “...Mother Jesus [who] revives the soul at her breast”, keyin esa – “But you, Jesus, good lord, are you not also a mother? Are not that mother who, like a hen, collects her chickens under her wings? Truly master, you are a mother. For what others have conceived and given birth to, they have received from you ... It is then you, above all, Lord God, who are mother” . Xristianlikda ular Madonna suratiga sig'inadilar. Muborak ona nasroniy cherkovini onalik timsollari bilan oziqlantirgani haqida Uilyam Terri hikoya qiladi: “...it is your breasts, O eternal Wisdom, that nourish the holy infancy of your little ones ...” [Hart, 2000].

Hind an'analarda Devi-Maning kontseptualizatsiyasi hind panteonining ko'plab ma'budalari tomonidan mustahkamlangan, ularning har biri qandaydir mulkni ifodalaydi (Durga/Kali: kuch-qudrat; Lakshmi: farovonlik, mo'l-ko'llik; Sarasvati: bilim va boshqalar). Buddizmda ona obrazlari oliy onalarni ifodalovchi arxetip ayol Bohisattvalar kontseptida mavjud. Slavyanlar orasida Mokosh ma'buda ona Yerni ifodalaydi. Taqdirning muqaddas iplari uning qo'llarida birlashadi. U hayot va o'lim ustidan hukmronlik qiladi. Mokosh – hosilning onasi, qishloq xo'jaligi xudosi, mo'l-ko'llik ma'budasi – ayolning hayotiy kuchini ifodalaydi. Bu knyaz Vladimir panteonidagi tepalik tepasida buti turgan yagona ayol xudodir . Arman mifologik manbalari ijobiy obrazga ishora qiladi – Anahit barcha armanlarning homiysi hisoblangan, u ham unumdorlik va sevgi ma'budasi hisoblanadi. Uni “Buyuk ona”, “Oltin ona”, “Buyuk xonim”, “Buyuk malika”, “Oltin bilan tug'ilganlar” deb

ham atashadi . Nanea ma'buda – armanlar orasida onalik va donolik ma'budasi – oliy xudo Aramazdning qizi – “Buyuk ona” sifatida ham hurmat qilinadi . Spandaramet – hayotning ajdodi – xtonik ona, ekin yerlari va diniy taqvodorlikning timsoli .

Diniy mifologiyalar va mahalliy xalq og'zaki ijodi ta'sirida Yevropa, Afrika va Osiyo klassik adabiyoti onalik uchun fidoyilik namunalariga to'la. Bir tomondan, onalar ijodkor, tarbiyachi va ma'buda sifatida ulug'lanadi, ikkinchi tomondan, ular nafaqat himoya qiladi, balki vayron qiladilar.

“Mother” kategoriyasining konseptual ma'nosi farzand tug'ilishini kutayotgan ayolning muqaddas qiyofasi sifatida shakllangan bo'lib, u qadimgi inson dunyoqarashida yerdan o'sib chiqqan don timsoli bilan bog'langan; va “ayol-tug'ilish-yer” semantik triadasi mifologik tushunchaning asosini tashkil etdi va *gen- o'zagi bilan ko'rsatilgan. Shuning uchun hind-yevropa tillarida insonning yerga, tabiatga ona sifatida qarashi aks etgan bo'lsa ajab emas: Mother Nature, Mother Earth. Ushbu g'oyalardan kelib chiqqan holda, bolaga inson urug'i sifatida qarash saqlanib qolgan va hozir ham mavjud – “nasl, avlod, qabila”, “embrion, biror narsaning manbai” va shuning uchun bola o'simlik kabi “o'sadi”. Metaforik fitomorfik obyektivlashtirishda “urug' va bola, o'simlik va odam”ning arxaik yonma-yon qo'shilishi mustahkamlangan. Odam vafot etar ekan, go'yo ona qorniga, nam tuproqqa qaytadi.

Antik davrda turli madaniyat vakillari “mother” konseptini o'zlarining oilaviy tajribasidan yerda va osmonda kuzatiladigan onalikning umumbashariy kuchini tan olishgacha tarqatdilar. “Mother” konsepti insoniyat madaniyati taraqqiyotida birlamchi kuchga aylandi. Nasl berish, yaratish va oziqlantirish, o'sish, qo'llab-quvvatlash g'oyasi har qanday turning omon qolishidagi eng muhim e'tibordir. Onaning tabiati u bilan aloqada bo'lganlarga ma'naviy va hissiy yordam beradi, masalan, ona tabiat (Mother Nature), ona Vatan (Mother Country), ona universiteti (alma mater) va boshqalar.

Ona yer (the Earth Mother) – meva, mo'l-ko'llik va unumdorlik ramzi. “Ona yer” konsepti Gretsiyada paydo bo'lgan. Miloddan avvalgi VII asrda shoir Gesiod yerdagi onaga Geya nomini bergan. Geya osmon, dengiz, tog'larning onasi edi.

Tabiat ayol-ona tomonidan timsollangan. “Ona tabiat” antropomorf mavjudot, ona tabiat kuchlarining birortasi yoki hammasiga berilgan nom. “Ona tabiat” tushunchasi qadimgi yunon dehqonchilik ma'budasi Demeter kabi unumdorlik va tabiat ma'budalariga borib taqaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boeree, G.C. The mother archetype. Carl Jung [Electronic resource] / G.C. Boeree. - <http://www.webspaceship.edu/cgboer/jung.html>.

2. Bachofen, J.J. Mother Right: An Investigation of the Religious and Juridical Character of Matriarchy in the Ancient World [Text] / J.J. Bachofen; transl. by D. Partenheimer. - New York: The Edwin Mellen Press, [1861] 2006. - ix. - 64 p.

3. Cole, M. Cultural psychology: A once and future discipline [Text] / M. Cole. - Cambridge: Harvard University Press, 1996. - 400 p.
4. Jung, C.G. Four Archetypes [Electronic resource] / C.G. Jung; transl. by R.F.C. Hull]. - Princeton, NJ: Princeton University Press, [1959] 1973. - <http://www.wtps.org/wths/imc/pathfinders/archetypes.pdf>.
5. Hacıkyan, A.J. [etal.]. The Heritage of Armenian Literature [Text] / A.J. Hacıkyan, G. Basmajian, Ed.S. Franchuk. - Wayne State University Press, 2005. - Vol. 1: From the Oral Tradition to the Golden Age. - 298 p.
6. Gries, S.Th. What is corpus linguistics? [Text] / S.Th. Gries // Language and Linguistics Compass. - 2009. - 3. - P. 1-17.
7. Hart, M.R. Mother [Text] / M.R. Hart // Routledge International Encyclopaedia of Women: Global Issues and Knowledge. Identity Politics-Knowledge / Kramarae & D. Spender (eds.). - New York: Routledge, 2000. - Vol. 3. - P. 1382-1383.
8. Калашников, В. Боги древних славян [Текст] / В. Калашников. - М.: Белый город, 2003. - 48 с.
9. Mercatante, A.S., Dow, J.R. The Facts on File Encyclopedia of World Mythology and Legend [Text] / A.S. Mercatante, J.R. Dow. - 2009. - Vol. 3. — 1123 p.
10. Семенов, А.А. Этнографические очерки Зарафшанских гор, Каратегина и Дарваза [Текст] / А.А. Семенов. - М., 1903. - 69 с.
11. Arman mifologiyasi, URL: <http://www.ivarm.ru/ob-anneni/armjanskaja-mifologija.html>